

ΓΙΩΡΓΟΣ Θ. ΠΡΑΧΑΛΙΑΣ

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΟΝΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ.
ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΟΥ Θ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(ΝΑΥΠΛΙΟΝ 30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ - 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2015)

ΤΟΜΟΣ Γ'

ΑΘΗΝΑΙ 2021

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ Θ. ΠΡΑΧΑΛΙΑΣ

Γεωπολιτικός Έπιστήμων, Αξιωματικός Έλληνικού Στρατού έ.ά.

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΟΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

Ο Πᾶνος Κολοκοτρώνης ἦταν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη καὶ τῆς Αἰκατερίνης Καρούζου. Γεννήθηκε τὸ ἔτος 1798 στὸν Ἄκοβο τῆς Ἀρκαδίας. Τὸ ζεῦγος ἀπέκτησε ἄλλες δύο κόρες, τὴν Ἑλένη καὶ τὴ Γιωργίτσα, καθὼς καὶ ἄλλους δύο γιούς, τὸν Γιάννη (Γενναῖο) καὶ τὸν Κολλῖνο. Ὁ Πᾶνος ἔλαβε ἐξαιρετικὴ μόρφωση κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς οἰκογένειας Κολοκοτρώνη στὴ Ζάκυνθο, καθὼς φοίτησε δίπλα στὸν φημισμένο διδάσκαλο τῆς ἐποχῆς Ἀντώνιο Μαρτελάο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπίσης μαθητὲς τὸν Διονύσιο Σολωμὸ καὶ τὸν Οὐῖγο Φώσκολο. Ὁ Πᾶνος κατάφερε δίπλα στὸν μεγάλο δάσκαλο νὰ ξεδιπλώσει ὅλες τὶς ἀρετὲς τῆς ἐκλεπτυσμένης προσωπικότητάς του. Σύμφωνα μὲ τὸν Φωτάκο¹ ὁ Πᾶνος «ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας, ἐγνώριζεν ἐντελῶς τὴν παλαιὰν γλῶσσαν μας τὴν Ἑλληνικὴν, ἦτο μαθηματικὸς ἄριστος, ἐγνώριζε προσέτι καλῶς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ ὀλίγον τὴν Γαλλικὴν, καὶ ἐν ὀλίγοις ἦτον ὁ δεῦτερος τοῦ πολυμαθεστάτου Γεωργίου Σέκερη, διότι τότε ἡ Πελοπόννησος δὲν εἶχεν ἄλλους τοιοῦτους». Σύμφωνα μὲ τὸν Θεόδωρο Ρηγόπουλο²: Ὁ Πᾶνος εἶχε σπουδάσει τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν εἰς Ζάκυνθον καὶ εἰς τὸ Λύκειον τῶν Κορφῶν τοῦ Γκυλφόρδ, ἔχων συμμαθητὴν του τὸν Τερτσέτην, εἶχε δὲ ἀρχὲς καὶ τῆς ἀγγλικῆς. Ὁ Πᾶνος εἶχε

1. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, *Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν καὶ τῶν ἔξωθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐλθόντων κληρικῶν, στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν ἀγωνισαμένων τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἐκδοθέντες δὲ ὑπὸ Σταύρου Ἀνδρουπόουλου Ἀρεοπαγίτου, Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π.Δ. Σακελλαρίου, 1888, σ. 179.

2. Θεόδωρου Ρηγόπουλου, *Ἀπομνημονεύματα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1881*, Εἰσαγωγὴ - Ἐπιμέλεια - Εὐρετήριο Ἀθανασίου Θ. Φωτόπουλου, Ἀθῆναι 1979, σ. 15.

ώραῖον ἀνάστημα καὶ ἦτο καλοκαμωμένος. Ἦτο σύννους ὡς ὁ πατήρ του καὶ προσηνὴς τὸ εἶδος, ἀλλὰ δραστήριος καὶ φρόνιμος, γενναῖος καὶ ἐλευθέριος. Εἶχε δὲ ἱπποτισμὸν ἀνάλογον τῆς συναισθανομένης ἀξίας του καὶ ἐφρόντιζε νὰ ἀποκτᾷ κατ' ἐκλογὴν φίλους.

Οἱ παραπάνω περιγραφές μᾶς ἐνημερώνουν γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ παιδεὶα καὶ τὴν εὐγενικὴ προσωπικότητα τοῦ Πάνου, ἀλλὰ μᾶς δίνουν καὶ μία πολύτιμη πληροφορία: ὁ Πᾶνος ἦταν ἀπόφοιτος τῆς περίφημης ἀκαδημίας τῆς Κέρκυρας ποὺ εἶχε ἰδρύσει ὁ λόρδος Γκύλφορντ. Πρόκειται γιὰ τὸν μεγάλο φιλέλληνα καὶ ὁραματιστὴ πολιτικὸ Φρειδερίκο Νόρθ Γκύλφορντ, νεότερο γιὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας Frederick North³. Ὁ Γκύλφορντ, μὲ μεγάλες πολιτικὲς προσβάσεις καὶ τεράστια περιουσία, ἦταν ἐκπρόσωπος τοῦ λεγόμενου «βρετανικοῦ διαφωτισμοῦ» καὶ ἐκτὸς ἀπὸ γιὸς τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας, ἦταν ὁ ἴδιος μέλος τοῦ Βρετανικοῦ Κοινοβουλίου, ἔχοντας διατελέσει καὶ κυβερνήτης τῆς Κεϋλάνης. Μὲ τὴν ἀκαδημία του στὴν Κέρκυρα, ὁ φιλέλληνας Γκύλφορντ φιλοδοξοῦσε νὰ δημιουργήσῃ τὴ μελλοντικὴ πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἐλίτ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἔτσι προσεῖλκυσε μαθητὲς ἀπὸ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, παρέχοντας ὑποτροφίες. Ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης ὑπῆρξε προσωπικὴ ἐπιλογή τοῦ Λόρδου Γκύλφορντ, κατόπιν ὑπόδειξης τοῦ Μαρτελάου. Γίνεται λοιπὸν ἀντιληπτὸ ὅτι ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης δὲν φοίτησε ἀπλῶς σὲ μία ἀπὸ τὶς φημισμένες σχολὲς τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἦταν μέλος μιᾶς κοινότητος ἀποφοίτων μὲ μεγάλες προσβάσεις στὴ διεθνὴ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ σκηνὴ τῆς ἐποχῆς, προοριζόμενος νὰ διαδραματίσῃ ρόλο στὶς μελλοντικὲς ἐξελίξεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης φάνηκε ὁ ἰδιαίτερος ρόλος ποὺ θὰ διαδραμάτιζε ὁ Πᾶνος. Ὅριστηκε ὑπεύθυνος τῆς στρατολογίας καὶ τῆς ἐπιμελητείας τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης, ὑπαγόμενος στὴν ἐφορία τῶν Τρικόρφων, συμμετεῖχε στὴ λειτουργία τῶν στρατοπέδων Βαλτετσίου καὶ Τρικόρφων, ὅπου διακρίθηκε γιὰ τὴ διοίκησή του, ἐνῶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς διορίστηκε πολιτάρχης τῆς πόλης. Λίγο μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Δράμαλι στὰ Δερβενάκια ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης νυμφεύθηκε τὴ μικρότερη κόρη τῆς Μπουμπουλίνας Ἑλένη Μπούμπουλη καὶ ἀκολούθησε ὁ διορισμὸς του ὡς φρουράρχου τῆς πόλης τοῦ Ναυπλίου⁴.

Κατὰ τὸν πρώτο ἐμφύλιο ὁ Πᾶνος πολιορκήθηκε στὸ Ναύπλιο ἀπὸ δυνάμεις τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ κατόπιν συνθήκης παρέδωσε τὴν πόλη μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀνάληψη τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν. Μὲ τὴ διάλυση τῆς πολιορκίας Πατρῶν ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης μαζὶ μὲ τὸν Κανέλο Δεληγιάν-

3. Ἴονιο Πανεπιστήμιο - Ἱστορικὸ Πανεπιστημίου, www.ionio.gr

4. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, ὅ.π., σ. 179.

νη διατάχθηκαν νὰ κινηθοῦν με ἰσχυρὴ δύναμη στὴν περιοχὴ τῆς Τριφυλίας Μεσσηνίας, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Ντρέδες τῆς περιοχῆς κατὰ τῆς ἐκστρατείας, ποὺ εἶχε κάνει ὁ Παπαφλέσσας μετὰ τὸν Μακρυγιάννη ἐναντίον τους⁵. Μετὰ τὸν διασκορπισμὸ τῶν δυνάμεων τοῦ Παπαφλέσσα στὴ Μεσσηνία, ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Κανέλος Δεληγιάννης διατάχθηκαν νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Τριπολιτσά, ὅπου ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὑπόλοιποι Δεληγιανναῖοι εἶχαν καταλάβει τὴ Συλίμνα, ἐνῶ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης εἶχε καταλάβει τὰ χωριὰ Ρίζες, Καπαρέλι, Καμάρι καὶ ἄλλα χωριὰ νότια τῆς Τριπολιτσᾶς (Εἰκ. 1). Φτάνοντας ὁ Πᾶνος στὸ Καλογεροβούνι, ἔλαβε διαταγὴ τοῦ πατέρα του νὰ τοποθετηθεῖ στὸ χωριὸ Θάνα.

Φτάνοντας ὁμοῦς στὸ Θάνα, ἐμφανίστηκε ὁ Ἰωάννης Ζατουνίτης, γραμματέας τοῦ Σταϊκοῦ Σταϊκόπουλου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐνημέρωσε τὸν Πᾶνο Κολοκοτρώνη ὅτι σὲ συμπλοκὴ νωρίτερα εἶχε συλληφθεῖ ὁ Σταϊκὸς Σταϊκόπουλος ἀπὸ τὸν Βάσο Μαυροβουνιώτη, τοῦ ζήτησε νὰ ἐλευθερώσει τὸν καπετάνιο του ποὺ τὸν μετέφεραν στὸ χωριὸ Βουνό. Σημειώνεται ὅτι στὴ συμπλοκὴ αὐτὴ ὁ Σταϊκόπουλος εἶχε συλληφθεῖ μετὰ 15 στρατιῶτες του, ἀλλὰ τὸν γραμματέα του, τὸν Ἰωάννη Ζατουνίτη, ὅπως περιέργως, ὑποτίθεται ὅτι τὸν ἀφόπλισαν καὶ τὸν ἄφησαν ἐλεύθερο. Οἱ ὑποψίες ποὺ ἐγείρονται ἀπὸ τὸ περίεργο αὐτὸ περιστατικὸ (δηλαδή ἐὰν ἦταν πράγματι ἀλήθεια τὰ ὅσα εἶπε ὁ Ζατουνίτης στὸν Πᾶνο) ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης ὁμολογεῖ⁶ ὅτι ὁ Σταϊκόπουλος, ποὺ ἐνεργοῦσε ὡς μυστικὸς πληροφοριοδότης τοῦ ἴδιου τοῦ Μακρυγιάννη γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη, τὸν εἶχε ἐνημερώσει ἐγκαίρως γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Πάνου στὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς (ἄρα καὶ γιὰ τὴ δυνατότητα ἐφελκυσμοῦ καὶ ἀγκίστρωσης τοῦ Πάνου σὲ δεδομένο τόπο καὶ χρόνο). Ὁ Πᾶνος, θεωρώντας ὡς ἀληθὴ τὰ ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Ζατουνίτης, κινήθηκε ἀμέσως νὰ ἀπελευθερώσει τὸν Σταϊκόπουλο, πολιορκώντας τὸ σῶμα τοῦ Μαυροβουνιώτη μέσα στὸ χωριὸ Βουνό. Κατὰ τὸ μεσημέρι, ὁ Πᾶνος πληροφορήθηκε ὅτι ὁ ἀδελφός του ὁ Γενναῖος βρίσκεται στὸ γειτονικὸ Καμάρι. Τότε ἔκανε τὸ ὀλέθριο λάθος νὰ σπεύσει ὁ ἴδιος νὰ συναντήσῃ τὸν Γενναῖο, ἀντὶ νὰ παραμείνει καὶ νὰ συντονίζει αὐτοπροσώπως τὴν πολιορκία, στέλνοντας ἀγγελιοφόρο στὸν Γενναῖο. Τὰ δύο ἀδελφία συμφώνησαν νὰ ἐπιτεθεῖ καὶ ὁ Γενναῖος ἀπὸ τὰ πλάγια γιὰ νὰ ἀναγκάσουν τοὺς πολιορκούμενους νὰ παραδοθοῦν. Ἐπιστρέφοντας ὁμοῦς στὸ Βουνό ὁ Πᾶνος ἀντίκρουσε ἐκπληκτοὺς τοὺς στρατιῶτες του, ποὺ μέχρι ἐκείνη τὴν ὥρα πολιορκοῦσαν ἀσφυκτικὰ τοὺς κλεισμένους στὸ χωριό, νὰ ὀπισθοχωροῦν πανικόβλητοι.

5. Θεοδώρου Ρηγόπουλου, ὁ.π., σ. 43.

6. Ἰωάννη Μακρυγιάννη, *Ἀπαντα*, Ἀθήνα, Ἱστορικὲς ἐκδόσεις 1821 (Γ. Μέρμηγκα), σσ. 275, 283.

Τὴν αἰτία μᾶς τὴν παραδίδει ὁ αὐτόπτης μάρτυρας Θεόδωρος Ρηγόπουλος, ὁ γραμματέας τοῦ Πάνου⁷: *Ἐντὸς τοῦ στρατοῦ μας ὑπῆρχον καπεταναῖοι... οἵτινες... δὲν ἤθελον νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν κυβερνητικῶν. Ὡστε ἐζήτουν εὐλογον αἰτία ν' ἀποδράσουν ἢ λιποτακτῇσιν. Καὶ ἰδόντες ὅτι ἤρχοντο ἀπὸ τὸν κάτω δρόμον, ὅπισθεν τοῦ Θάνα, 30 στρατιῶται ἐκ Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Κώτζιον Βούλγαρην ἐνέσπειραν εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τὸν φόβον, ὅτι πολυάριθμος στρατιὰ ἤρχετο καθ' ἡμῶν. Οἱ δὲ ἡμέτεροι στρατιῶται ἀκούοντες ταῦτα ὑπὸ τῶν συντρόφων λεγόμενα, καὶ ἰδόντες αὐτοὺς πρώτους τραπέντας εἰς φυγὴν ἐτράπησαν καὶ οὗτοι εἷς παρὰ τοῦ ἄλλου παρακινήθεις, καὶ οὕτω διελύθη ὁ στρατός μας, ἐν ᾧ καιρῷ θεωρούμεθα νικηταί... Ὅθεν προφανῶς ἐπροδόθημεν ὑπὸ συγγενῶν...*

Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα ὁ Πᾶνος νὰ βρεθεῖ μόνος του στὸ πεδίο τῆς μάχης μὲ τοὺς τρεῖς ὑπασπιστές του, τὸν Θεόδωρο Ρηγόπουλο, τὸν Γιάννη Βανκιώτη καὶ τὸν Ἀνάστο Σιαμαράνη. Ἀναγκάστηκαν ἔτσι νὰ πάρουν τὸν δρόμο πρὸς Μπεσίρι (σημερινὸ Παλλάντιο), προκειμένου μέσω Μάκρης νὰ φτάσουν στὴ Συλίμνα, ποὺ ἦταν τὸ στρατόπεδο τοῦ πατέρα του, Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Κατεβαίνοντας ὅμως στὸν δρόμο πρὸς Μπεσίρι δύο στρατιῶτες τοῦ Μαυροβουνιώτη, ποὺ εἶχαν ἀκροβολιστεῖ σὲ μία ράχη, πυροβόλησαν ἐναντίον τους ἀπὸ μακρινὴ ἀπόσταση. Ἡ πρώτη βολὴ ἔπεσε λίγο μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Πάνου, ἀλλὰ ἡ δευτέρη βολὴ φέρεται, κατὰ τὸν Ρηγόπουλο ποὺ ἦταν αὐτόπτης μάρτυς, νὰ χτύπησε τὸν Πᾶνο κατακόρυφα στὸ ἐπάνω πίσω μέρος τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἀφοῦ ἐξῆλθε ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῆς σιαγόνας, τὸν ἄφησε ἐπὶ τόπου νεκρό, ρίχνοντάς τον ἀπὸ τὸ ἄλογο.

Ἀναφέρει παραστατικὰ ὁ Ρηγόπουλος⁸: *Ἀλλ' αὐτὴ (ἡ σφαῖρα) διαρρήξασα ἀπὸ τὸ ὅπισθεν τὸ κρανίον εἰσῆλθε καθέτως πῶς διὰ τοῦ αἵμυαλοῦ καὶ ἐσχίματίσε νὰ ἐξέλθῃ κάτωθεν τῆς σιαγῶνος, καὶ ἐν ἀκαρεῖ ἔπεσεν ὁ Πᾶνος ἀπὸ τὸν ἵππον νεκρός, ὁ δὲ ἵππος τοῦ ἐτράπη εἰς φυγὴν. Ὁ Ρηγόπουλος ἔτρεξε νὰ πιάσῃ τὸ ἄλογο τοῦ Πάνου, ἐνῶ ὁ Βανκιώτης καὶ ὁ Σιαμαράνης ξεπέζεψαν νὰ βοηθήσουν τὸν Πᾶνο, νομίζοντας ὅτι εἶναι ἀκόμα ζωντανός. Ἀλλὰ δὲν πρόλαβαν, γιατί πολὺ κοντὰ τους ἦταν κρυμμένοι πίσω ἀπὸ ἓνα σωρὸ ἀπὸ πέτρες οἱ 30 ἄνδρες τοῦ Κώτζου Βούλγαρη ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, οἱ ὁποῖοι ἄδειασαν τὰ ὅπλα τους κατὰ τῆς συνοδείας τοῦ Πάνου, φωνάζοντας καὶ ἀπειλώντας νὰ ἀφήσουν τὸν νεκρό. Ὁ Βανκιώτης καὶ ὁ Σιαμαράνης μόλις ποὺ πρόλαβαν νὰ πάρουν τὴ σπάθα καὶ τὰ κουμποῦρια τοῦ Πάνου καὶ ἱππεύοντας ἔφυγαν μαζὶ μὲ τὸν Ρηγόπουλο γιὰ νὰ σωθοῦν. Οἱ στρατιῶτες τοῦ Βούλγαρη, ἀφοῦ λαφυραγώγησαν καὶ ἀπογύμνωσαν τὸ ἄψυχο σῶμα τοῦ*

7. Θεοδώρου Ρηγόπουλου, ὁ.π., σ. 45.

8. *Αὐτόθι*, ὁ.π., σ. 46.

Πάνου, «*μηδ' αὐτοῦ τοῦ ἐσωβράκου φεισθέντες*», ὅπως γράφει ὁ Ρηγόπουλος, τὸ ἐγκατέλειψαν καὶ ἔσπευσαν στὴν Τριπολιτσὰ νὰ μεταφέρουν τὴν εἶδηση⁹. Στὴν Τριπολιτσὰ ὁ Πᾶνος εἶχε καὶ τὴ σύζυγό του Ἑλένη Μπούμπουλη, μετὰ τὴν ὁποία ὁμως εἶχε συνάψει σχέσεις ὁ κυβερνητικὸς Θεόδωρος Γρίβας, γεγονὸς ποὺ ἦταν σὲ γνώση καὶ τῆς μητέρας τῆς Μπουμπουλίνας¹⁰.

Στὸ στρατόπεδο τῆς Συλίμνας ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἦταν ἀνήσυχος καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας καὶ διαρκῶς παρατηροῦσε μετὰ τὸ κιάλι του τὰ ἀντικρινὰ ὑψώματα τοῦ Θάνα. Ὅταν ἀργὰ τὴν νύκτα τοῦ ἀνακοίνωσαν τὸ θλιβερὸ γεγονός, ὁ Ρηγόπουλος περιγράφει ὅτι «*τὸ ἤκουσε μετὰ ἀταραξίας καὶ γενναιότητος*»¹¹ καὶ διέταξε μέσα στὴ βροχὴ νὰ φέρουν τὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ Πάνου, τὸ ὁποῖο τὴν ἐπόμενη ἡμέρα τὸ ἐνταφίασαν.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν δεδομένων προκύπτει ὅτι ὁ Πᾶνος ἐφελκύσθηκε καὶ ἀγκιστρώθηκε σὲ μάχη, σὲ τόπο καὶ χρόνο ποὺ εἶχαν ἐπιλέξει οἱ ἀντίπαλοί του, μέσω τοῦ τεχνάσματος μετὰ τὸν Ἰωάννη Ζατουνίτη. Τὴ δολοφονικὴ παγίδα τὴν ἐπιβεβαιώνει ἐμμέσως ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης στὰ ἀπομνημονεύματά του, μετὰ βάση τὰ ὁποῖα θεμελιώνεται βάσιμα ἡ ὑπόθεση ὅτι συμμετεῖχε ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης στὸν σχεδιασμὸ καὶ στὴν ὑλοποίηση τῆς δολοφονίας τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη. Ὁ Μακρυγιάννης, προφανῶς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν φημῶν καὶ τῶν ὑποψιῶν, ποὺ ὑπῆρχαν γιὰ ἐνδεχόμενη προσωπικὴ ἐμπλοκὴ του στὴ δολοφονία τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη, ἀναφέρει ἀρχικά¹²: *Ἀφοῦ πήγαμε εἰς τὴν Τριπολιτζάν, ὁ Σταϊκούλης (ἦτον ἐκεῖ, ἤμαστε φίλοι) μοῦ εἶπε ὅτι οἱ Κολοκοτρωναῖοι ἔχουν πάθος σ' ἐμένα καὶ θὰ με πιάσουν ζωντανὸν ἢ σκοτωμένον. Ὅτι ἐγὼ τοὺς βγῆκα ἄπιστος κι' ἔφυγα ἀπὸ τὰ ὀτζάκια αὐτά, ἀπὸ Δυσσέα καὶ Κολοκοτρώνη, καὶ τώρα με διατάττει ἡ Κυβέρνηση καὶ τοὺς πάγω ἀναντίον τους. Κι' ὅσα μπορέσουνε, μοῦ εἶπε, θὰ ζοδιάσουνε ἢ με δικούς τους ἀνθρώπους ἢ με δικούς τους θὰ με ξεμπερδέψουνε. Ὁ Σταϊκούλης εἶχε μίαν ἀνηψιά καὶ ἤθελε νὰ με κάμῃ γαμπρὸ καὶ δὲν τοῦ 'λεγα τ' ὄχι κι' ἔλπιζε... Τοῦ εἶπα τοῦ Σταϊκούλη ὅ,τι μαθαίνει νὰ μοῦ στέλνῃ με σίγουρον ἄνθρωπον. Ὁ Μακρυγιάννης, ἀφοῦ περιγράφει τὴ φιλικὴ (ἔως τὰ ὅρια τῆς προσδοκώμενης συγγένειας) σχέση ποὺ εἶχε μετὰ τὸν Σταϊκόπουλο (τὸν ἀποκαλεῖ Σταϊκούλη λόγω ἀναστήματος ἀλλὰ καὶ οἰκειότητος), προσπαθεῖ ἐντεχνα νὰ τεκμηριώσῃ τὸ ἠθικὸ κίνητρο τῆς δῆθεν «αὐτοάμυνας» ποὺ εἶχε ἐναντὶ τῶν Κολοκοτρωναίων (οἱ ὁποῖοι μετὰ βάση τὰ λεγόμενα τοῦ Μακρυγιάννη ὑποτίθεται ὅτι ἤθελαν νὰ τὸν ἐξοντώσουν), ἐνῶ ὁμολογεῖ καὶ τὴν πολὺτιμη πληροφορία ὅτι ὑπῆρχε μυστικὸς*

9. Θ. Ρηγόπουλου, ὁ.π., σ. 47.

10. *Αὐτόθι*, σ. 47.

11. *Αὐτόθι*, σ. 48.

12. Μακρυγιάννη, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 275.

σύνδεσμος μ' ἔμπιστο ἀγγελιοφόρο ἀνάμεσα στὸν ἴδιο καὶ στὸν Σταϊκόπουλο γιὰ τὶς μελλοντικὲς κινήσεις τῶν Κολοκοτρωναίων.

Στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησής του ὁ Μακρυγιάννης ἐπιχειρεῖ νὰ περιγράψει τὸν διῆθεν κίνδυνο, ποὺ διέτρεξε κατὰ τὴν ἐκστρατεία του μαζί μὲ τὸν Παπαφλέσσα στὴ Μεσσηνία ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Κολοκοτρώνη¹³ λέγοντας: ...καὶ εἶπαν αὐτὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ διόρισε τὰ φουσάτα του ἀναντίον μας καὶ τοὺς εἶπε μὲ θέλει ζωντανὸ νὰ μὲ γδάρει σὰν πρόβατο... Τότε ὁ ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης θάβαινε τὴν θέλησίν του σ' ἐνέργειαν, θὰ μᾶς πιάναν τοὺς ὀλίγους νὰ μᾶς κάμουν ὅ,τι ἡ συνείδησή τους τοὺς ὑπαγόρευε. Μέσα εἰς τὸ Σαντάν¹⁴ ἦταν τὴ νύχτα κρυφίως μασσμένοι ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης κι' ὁ Κανέλος Ντεληγιάννης καὶ ὅταν θὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ γιοφύρι, κι' ἐκεῖ εἶναι τὸ χωρίον, νὰ μᾶς χτυπήσουν¹⁵.

Συνεχίζει τὴν ἐπίμαχη ἀφήγηση ὁ Μακρυγιάννης¹⁶ λέγοντας: ...καὶ θὰ κατανταίναμε εἰς τὸ Σαντάνι εἰς τὰ χέρια τῶν ἀναντίον μας, τότε ἐκεῖ ὅπου συλλογιόμαστε νὰ κινηθοῦμε, ἔρχεται ἓνας ἄνθρωπος μ' ἓναν τεσκερεῖ ἀπὸ τὸν Σταϊκάκη καὶ μοῦ ἔγραφε μυστικῶς ὅτι ἦρθαν διὰ νυχτὸς ἐκεῖ καὶ οἱ φίλοι φοβερίζουν χωρὶς ἄλλο καὶ νὰ πάρω μέτρα. Τότε παίρνω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον... καὶ διὰ νυχτὸς ἀναχωρήσαμε ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ τὰ Σαμπάσικα μέσα τῶν βουνῶν τὸν δρόμον, καὶ πέσαμε εἰς τὰ Καλύβια τῆς Τριπολιτζᾶς. Ἐκεῖ ἄφησα τοὺς ἀνθρώπους μου. Ἦτον ὁ Βάσιος ἐκεῖ. Θέλησε νὰ τοὺς πολεμήσῃ ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης καὶ τὸν σκότωσαν. Αὐτὸ εἶναι τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε Κολοκοτρωναῖκον διὰ τὴν λευτεριά τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὴν ἀφήγησή του αὐτὴ ὁ Μακρυγιάννης, πέραν τῆς ἀχαρκτήριστης τοποθέτησής του γιὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀδικοχαμένου Πάνου, οὐσιαστικὰ ἐπιβεβαιώνει τὶς ὑποψίες γιὰ τὸ τέχνασμα μὲ τὸν Ἰωάννη Ζατου-

13. Μακρυγιάννη, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 282.

14. Σημερινὸ χωριὸ Ἀνδανία τοῦ Δήμου Οἰχαλίας τοῦ Νομοῦ Μεσσηνίας.

15. Ἡ χρῆση τοῦ προσδιορισμοῦ «ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης» καὶ ἡ περιγραφὴ «διόρισε τὰ φουσάτα του ἀναντίον μας» δὲν εἶναι τυχαία ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη, γιατί στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησής του προσπαθεῖ μὲ ἄλλα λογικῆς νὰ μπλέξει στὴν ὑποτιθέμενη μανία τῶν Κολοκοτρωναίων ἐναντίον του καὶ τὸν ἄτυχο Πᾶνο, ἐμφανίζοντάς τον μαζί μὲ τὸν Κανέλο Δεληγιάννη ὡς τὸν ἐπικεφαλῆς τῶν «φουσάτων», ποὺ ἔστειλε στὴ Μεσσηνία ὁ «ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης» διῆθεν νὰ δολοφονήσουν τὸν Μακρυγιάννη. Ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Κανέλος Δεληγιάννης εἶχαν ἀπασταλεῖ ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη στὴν περιοχὴ τῆς Τριφυλίας γιὰ νὰ προστατέψουν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὴ ληστρικὴ φοροεπιδρομή, ποὺ διενεργοῦσε «ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομίας Παπαφλέσας μετὰ 1.500 Βουλγάρων καὶ ἄλλων μαζωμάτων, οἵτινες διέπραττον τὰ αἰσχίστα κατὰ τῶν κατοίκων» (Θ. Ρηγόπουλου, σ. 43). Ἡ περιγραφὴ ποὺ δίνει ὁ Ρηγόπουλος γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Κανέλου Δεληγιάννη καταρρίπτει τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Μακρυγιάννη ὅτι στόχος ἦταν ἡ δολοφονία τοῦ ἴδιου.

16. Μακρυγιάννη, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 283.

νίτη, τὸν ἐφελκυσμὸ καὶ τὴν ἀγκίστρωση τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη στὴν τοποθεσία τῆς δολοφονικῆς ἐνέδρας, ἐνῶ θεμελιώνει βάσιμα καὶ τὴν ὑπόθεση ὅτι συμμετεῖχε ὁ ἴδιος στὸν σχεδιασμὸ καὶ στὴν ὑλοποίηση τῆς δολοφονίας τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη.

Ἀναλυτικότερα, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Σταϊκόπουλος δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν αἰχμάλωτος τοῦ Βάσου Μαυροβουνιώτη, ἀφοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αἰχμάλωτος τοῦ Μαυροβουνιώτη στὰ περίχωρα τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ταυτόχρονα νὰ στέλνει μυστικὸ ἀγγελιοφόρο στὸν Μακρυγιάννη στὴ Μεσσηνία νὰ τὸν ἐνημερώνει γιὰ τὶς κινήσεις τῶν Κολοκοτρωναίων (ἐνῶ ἂν ἦταν πράγματι αἰχμάλωτος τοῦ κυβερνητικοῦ Μαυροβουνιώτη θὰ ἀναγκαζόταν ὁ Μαυροβουνιώτης νὰ ἐλευθερώσει τὸν Σταϊκόπουλο μετὰ τὴν ἄφιξη τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐπίσης κυβερνητικοῦ Μακρυγιάννη, ποὺ ἦταν στενὸς φίλος τοῦ Σταϊκόπουλου). Ἐπίσης, τεκμηριώνεται ἀκλόνητα ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μακρυγιάννη (μαζί με τοὺς ἀντίστοιχους τοῦ Μαυροβουνιώτη) ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐνεπλάκησαν ἐνεργᾶ στὴ δολοφονία τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη. Ἐπιπλέον ὁμως, δίνεται ἡ πολὺτιμη πληροφορία γιὰ τὴ χρονικὴ ἐξέλιξη τῆς δολοφονικῆς παγίδας, καθόσον προκύπτει ξεκάθαρα ὅτι ἡ ἄφιξη τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ στὸν χώρῳ τῆς δολοφονικῆς παγίδας ποὺ βρισκόταν ὁ Σταϊκόπουλος καὶ ὁ Μαυροβουνιώτης προηγήθηκε χρονικὰ τῆς ἄφιξης στὴν περιοχὴ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη, ἐνῶ ἡ ἔλευση τοῦ Μακρυγιάννη ἐκεῖ ἐγίνε ἀκριβῶς ἐπὶ τούτῳ (σύμφωνα μετὰ τὰ λεγόμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Μακρυγιάννη). Κατὰ συνέπεια, ἐὰν τὸ τέχνασμα μετὰ τὸν Ζατουνίτη ἀποτελέσει μέρος τοῦ σχεδίου γιὰ ἐφελκυσμὸ καὶ ἀγκίστρωση τοῦ Πάνου στὴ δολοφονικὴ παγίδα, τότε θεμελιώνεται βάσιμα ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Μακρυγιάννης συμμετεῖχε στὸν σχεδιασμὸ καὶ στὴν ὑλοποίηση τῆς δολοφονίας τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὴ σαφῆ προσπάθεια ποὺ κάνει ὁ Μακρυγιάννης στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησής του, νὰ τεκμηριώσει μετὰ σαθρὰ ἐπιχειρήματα τὴν ἀπουσία του ἀπὸ τὴν τοποθεσία κατὰ τὴ χρονικὴ στιγμή τῆς δολοφονίας, λέγοντας¹⁷: *Ἀφοῦ ἄφησα τὸ σῶμα μου εἰς τὰ Καλύβια τῆς Τριπολιτσᾶς, πῆγα εἰς Ἀνάπλι τοὺς λαβωμένους καὶ εἶπα τὰ τρέχοντα κι' ὅτι τὸ μέρος τῆς Κυβέρνησης ἀδυνάτισε καὶ τ' ἀναντίον αὐξάνει*. Ἡ τεκμηρίωση αὐτὴ ἀπὸ πλευρᾶς Μακρυγιάννη δὲν ἀντέχει τὴ βάσανο τῆς λογικῆς, καθόσον προσπαθεῖ νὰ πείσει ὅτι ἀπὸ τὰ περίχωρα τῆς Τριπολιτσᾶς πῆγε στὸ Ναύπλιο τοὺς τραυματίες ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία του στὴ Μεσσηνία (καὶ δὲν προτίμησε νὰ τοὺς περιθάλπει στὴν Τριπολιτσά, ποὺ ἦταν στὰ χέρια τῶν κυβερνητικῶν), καὶ μάλιστα θέλησε νὰ κινηθεῖ ἀπὸ Τριπολιτσά πρὸς Ναύπλιο (δρομολόγιο με ἀρκετοὺς θυλάκους ἀντικυβερνητικῶν) μόνο μετὰ τοὺς τραυματίες καὶ χωρὶς

17. Μακρυγιάννη, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 283.

τῇ συνοδείᾳ τῶν ἐνόπλων του, τοὺς ὁποίους ἀπλῶς ᾤφησε στὰ Καλύβια τῆς Τριπολιτσᾶς μὲ τὸν Μαυροβουνιώτη καὶ τὸν Σταϊκόπουλο (πρωτοφανὲς ἕνας στρατιωτικὸς διοικητὴς καὶ μάλιστα στρατηγὸς ἀπλῶς νὰ «ἀφήνει» κάπου τὸ ἔνοπλο τμήμα του, χωρὶς νὰ ὀρίζει κάποιον ἀντικαταστάτη του στὴ διοίκηση τοῦ τμήματος καὶ χωρὶς ρητὴ ἐντολὴ καὶ ἀποστολὴ τοῦ τμήματος κατὰ τὴν ἀπουσία του). Ἡ ὑποσημείωση τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, ὁ ὁποῖος διακρίνεται γιὰ τὰ ἀντικοκοκτρωνικά του αἰσθήματα, ποὺ ὑπομνηματίζει τὸ σχετικὸ χωριὸ τῆς ἀφήγησης τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη σημειώνοντας¹⁸: *Ὁ Μακρυγιάννης ἀφίκετο εἰς Τριπολιτσὰν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον ἀρχὰς Νοεμβρίου 1824* (δηλαδὴ πρὶν τὴν 13η Νοεμβρίου 1824 ποὺ διαπράχθηκε ἡ δολοφονία), ἀπλῶς ἐντείνει τὶς ὑποψίες σὲ βάρος τοῦ Μακρυγιάννη.

Μὲ τὸν ἐφελκυσμὸ καὶ ἀγκίστρωση τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη στὴ δολοφονικὴ παγίδα, συνέπεια τοῦ τεχνάσματος μὲ τὸν Ζατουνίτη καὶ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ ἡ δολοφονικὴ ὁμάδα τῶν 30 ἑφιππων ἐνόπλων ὑπὸ τὸν Κῶτζιο Βούλγαρη, τὸν ὁποῖο εἶχε στὸ παρελθὸν κοντὰ του ὁ Κολοκοτρώνης, ἄρα γνώριζε καλὰ καὶ τὴ συνοδεία τοῦ Πάνου. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ ἦταν πολὺ μικρὴ γιὰ νὰ χτυπήσει τὸ σαφῶς μεγαλύτερο σῶμα τοῦ Πάνου ἀπὸ τὰ νῶτα καὶ μάλιστα σὲ ἀνοικτὸ ἔδαφος. Ἐτσι, ἐνῶ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐμπλακεῖ στὴ μάχη δὲν τὸ ἔκανε, ἀλλὰ παρέμεινε κρυπτόμενη πίσω ἀπὸ πέτρες στὴν ἐξοδὸ τοῦ μόνου πιθανοῦ περάσματος ὀπισθοχώρησης τῆς ὁμάδας τοῦ Πάνου. Ἀπέμενε νὰ ἐγκαταλειφθεῖ μόνος του ὁ Πᾶνος καὶ νὰ ἀποτελέσει εὐκόλο στόχο σὲ ἐνέδρα.

Αὐτὸ ἐπιτεύχθηκε ἀπὸ ἄτομα ἐντὸς τοῦ στρατεύματος τοῦ Πάνου (τὰ ὁποῖα πιθανῶς νὰ ἦταν οἱ «ἐκ τῶν ἔσω», ποὺ εἶχαν ἐπαφὲς μὲ τὸν Κῶτζιο Βούλγαρη), τὰ ὁποῖα ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἀπουσία τοῦ Πάνου ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ διέδωσαν ψευδεῖς εἰδήσεις ἐντὸς τοῦ στρατεύματος, τρέποντάς το σὲ ἄτακτη φυγὴ. Παράλληλα, οἱ δύο ἀκροβολιστὲς τοῦ Μαυροβουνιώτη πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ πρὶν τοποθετημένοι στὴ ράχη τοῦ ὑψώματος, καθόσον ἦταν ἀδύνατο νὰ προλάβουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πολιορκία στὸ χωριὸ Βουνὸ καὶ νὰ καταδιώξουν τόσο σύντομα τὴν ὁμάδα τοῦ Πάνου. Ἄλλωστε, τίθεται τὸ εὐλόγο ἐρώτημα, γιατί (καὶ πῶς) νὰ καταδιώξουν αὐτοὶ οἱ δύο μόνον τους τὴν τετραμελὴ ὁμάδα τοῦ Πάνου καὶ ὄχι μία ὁποιαδήποτε ἄλλη μεμονωμένη καὶ μάλιστα πεζὴ ὁμάδα ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Πάνου, ποὺ ἀποχωροῦσε ἄτακτα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις; Ἄρα γνώριζαν τὸ δολοφονικὸ σχέδιο καὶ περίμεναν τὴν ὁμάδα τοῦ Πάνου, ἢ ὁποῖα ἦταν καὶ ὁ στόχος.

Ἡ πρώτη σφαῖρα φέρεται νὰ ἦρθε ἀπὸ τὸν ἀκροβολιστὴ ποὺ βρίσκονταν

18. Μακρυγιάννη, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 284.

στη ράχη, ἀφοῦ ὅπως λέει καὶ ὁ Ρηγόπουλος¹⁹: *Μόλις κατέβημεν εἰς τὸ ἐπίπεδον, ἐγκαρσίως τῆς ἀπὸ Τριπόλεως πρὸς τὸ Μπεσίρι ἀγούσης ὁδοῦ παρὰ τὴν ἐξοδὸν μικροῦ χειμάρρου καὶ ἠκούσαμεν ὀπισθεν μας πυροβολισμόν ἀλλὰ μακρινόν, ἡ δὲ βολὴ ἐρχομένη συρίζουσα ἀπὸ μακρὰν, ἔπεσεν ἔμπροσθεν τοῦ ἵππου τοῦ Πάνου... Καὶ στὴ συνέχεια ...ἐπυροβόλησεν ἐν ταυτῷ καὶ ὁ ἕτερος, οὗτινος ἡ βολὴ κατήρχετο ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν μέρος συρίζουσα ἐπίσης ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ διελθοῦσα πλησίον τοῦ ὠτός μου (ὀπισθεν τοῦ ἵππου τοῦ Πάνου βαδίζοντος τοῦ ἵππου μου) ἤκουσα αἴφνης κρότον τοιοῦτον, οἷος γίνεται ὅταν κατὰ σανίδος ρίπτεται μακρόθεν βολὴ καὶ ὑπέθεσα ὅτι ἐκτύπησεν εἰς τὴν σέλαν τοῦ ἵππου του. Ἀλλ' αὕτῃ (ἡ σφαῖρα) διαρρήξασα ἀπὸ τὸ ὀπισθεν τὸ κρανίον εἰσῆλθε καθέτως πῶς διὰ τοῦ αἰμυαλοῦ καὶ ἐσχημάτισε νὰ ἐξέλθῃ κάτωθεν τῆς σιαγῶνος, καὶ ἐν ἀκαρεὶ ἔπεσεν ὁ Πᾶνος ἀπὸ τὸν ἵππον νεκρός, ὁ δὲ ἵππος του ἐτράπη εἰς φυγὴν.*

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ρηγόπουλου συμπεραίνουμε ὅτι ἡ πρώτη βολὴ ὑπάρχει περίπτωσις νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἕνα ἀκροβολιστὴ στὴ ράχη, καθόσον γιὰ νὰ καταλήξῃ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν ἵππο τοῦ Πάνου εἶχε ἰκανὴ κατακόρυφη γωνία βολῆς καὶ ἄρα μεγάλη ὑψομετρικὴ διαφορὰ μετὰ τὸν Πᾶνο, ἡ ὁποία μποροῦσε νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ μοναδικὸ δεσπότη ὕψωμα τῆς περιοχῆς.

Εἶναι ὅμως ἐξαιρετικὰ ἀμφίβολο ἂν ὄντως προῆλθε ἀπὸ αὐτόν, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀπόστασις ἀπὸ τὸν στόχο, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ καλύφθηκε ἀπὸ τὸ ὠφέλιμο ἢ δραστικὸ βεληνεκὲς τῶν ὄπλων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἡ δευτέρη βολὴ ὅμως, ἡ θανατηφόρα, εἶναι ἀδύνατον νὰ προῆλθε ἀπὸ τὴ ράχη τοῦ ὑψώματος. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἱατροδικαστικὴ ἐξέταση, ποὺ διενήργησε στὸ κρανίον τοῦ Πάνου ὁ ἱατρὸς Ἰωάννης Πύρλας καὶ ἡ ὁποία δημοσιεύτηκε τὸ ἔτος 1870 στὴ «Συνέκδημος Ἱατροδικαστικὴ». Σημειώνεται ὅτι τὸ κρανίον τοῦ Πάνου σώζεται σήμερα στὴν Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος (Εἰκ. 3). Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Πύρλας²⁰: *Μία μόνον σφαῖρα τουφεκίου ἐπιμήκους κρητικοῦ, ἀφικθεῖσα ἔτυχεν κακῇ μοίρᾳ ἐξαιρετικῶς μόνον τὸν Πᾶνον ἣτις προσκρούσασα μετὰ κρότου ἐπὶ τοῦ κρανίου διήλθεν αὐτὸ ἐκ τῶν ὀπισθίων πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ δεξιόθεν πρὸς τ' ἀριστερὰ πλαγίως, καὶ ἐπέφερεν ἀμέσως τὸν θάνατον [...] Τὸ κρανίον τοῦ ἀτυχοῦς τούτου ἀρχηγοῦ, τὸ ὁποῖον διατηροῦμεν παρ' ἡμῖν, παρέχει λίαν περιέργους τὰς ἐπ' αὐτοῦ λυγρὰς ὁπὰς τῆς διελθούσης σφαίρας. Ἡ μὲν τῆς εἰσόδου κεῖται ἐπὶ τῆς ὀπισθίας χώρας τοῦ δεξιοῦ βρεγματικοῦ ὅστο, 20 χιλιοστόμετρα ἀπέχουσα τῆς κορυφῆς τοῦ ἰνίου εἶνε κυκλική [...] Ἡ δὲ τῆς ἐξόδου κεῖται ἐπὶ τοῦ μετωπικοῦ ὅστοι πρὸς τὰ ὀπισθεν*

19. Θεοδώρου Ρηγόπουλου, ὁ.π., σ. 46.

20. Ἰωάννη Π. Πύρλα, *Συνέκδημος Ἱατροδικαστικὴ*, τόμος Α', σσ. 101-103, Ἐν Αθήναις 1870.

και ὑπὲρ ἄνω τῆς ἀριστερᾶς ζυγωματικῆς ἀποφύσεως (ἐπὶ τοῦ μηνιγκίου), ἀπέχουσα τῆς ὀφθαλμικῆς κόγχης 25 χιλιοστόμετρα. Ἐκ τῆς τοιαύτης διαθέσεως τῶν ὀπῶν τούτων ἐπεται ἐκ τῶν προρρηθέντων ὅτι ἡ σφαῖρα προσέκρουσεν καθέτως κατὰ τοῦ κρανίου ἐκ τῶν ὀπισθίων, διόπερ καὶ κυκλικὴ ἐγένετο ἡ ὀπὴ ὅτε διατρυπήσασα τὰς μήνιγκας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ αὐτὸν διαμπερές [...] Ὁ δὲ θάνατος ἐπῆλθε τάχιστα οὐ μόνον διότι ἡ σφαῖρα διήλθε διαμπερές καὶ διαγωνίως τὸν ἐγκέφαλον, ἀλλὰ καὶ διότι διήλθε παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν ιατροδικαστικὴ ἔκθεση τοῦ Πύρλα, τὸ κρανίον δὲν εἶχε βληθεῖ ἀπὸ τὸ πάνω καὶ πίσω μέρος τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὴν σιαγόνα, ὅπως νόμιζε καὶ ὁ Ρηγόπουλος, ἀλλὰ εἶχε βληθεῖ ἀπὸ τὸ πίσω καὶ κάτω μέρος τῆς βάσης τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἡ σφαῖρα ἐξῆλθε ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ἄνω μετωπιαῖο ὀστό. Κατὰ συνέπεια, ἡ δολοφονικὴ βολίδα προῆλθε ἀπὸ πυροβόλο ὄπλο, ποὺ βρισκόταν στὸ ἴδιο ὑψομετρικὰ ἐπίπεδο μὲ τὸ κρανίον τοῦ ἔφιππου Πάνου (δηλαδὴ περίπου σὲ ὕψος 2,5 μ.) καὶ ὄχι ἀπὸ βολίδα πυροβόλου ὄπλου, ποὺ σχηματίζει γωνία βολῆς περίπου 40-45° λόγω ὑψομετρικῆς διαφορᾶς μὲ τὸν στόχο (ἀπὸ τὴν πλαγίᾳ τοῦ ὑψώματος μέχρι τὸ ἐπίπεδο ποὺ ἐκινεῖτο ὁ Πᾶνος). Ἐπομένως, ἦταν ἀδύνατο ἡ φονικὴ βολίδα νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν δεῦτερο ἀκροβολιστὴ ποὺ ἦταν ψηλότερα στὴ ράχη. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη τὴν πορεία εἰσόδου καὶ ἐξόδου τῆς βολίδας ποὺ διαπέρασε τὸ κρανίον του (ἀπὸ δεξιὰ πρὸς ἀριστερά) καὶ τὴν πορεία ποὺ εἶχε ὁ Πᾶνος πρὸς Συλίμνα (ἴδια διεύθυνση τοῦ μετώπου βολῆς ἀπὸ τὴ ράχη ποὺ βρίσκονταν οἱ ἀκροβολιστές), εἶναι ἀδύνατον ἡ φονικὴ βολὴ νὰ ἐγίνε ἀπὸ τὴ ράχη, ἀφοῦ τότε ἡ μόνη διεύθυνση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ φορὰ τῆς βολίδας ἦταν κατακόρυφη μὲ κλίση 45°, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ πίσω καὶ πάνω μέρος τοῦ κρανίου πρὸς τὴν σιαγόνα (ὅπως περιέγραψε ὁ Ρηγόπουλος καὶ γιὰ τὴν πρώτη βολίδα ποὺ ἔπεσε λίγο πρὸς μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο τοῦ Πάνου ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ δεύτερη βολίδα, νομίζοντας ὅτι αὐτὴ ἐξῆλθε ἀπὸ τὴν σιαγόνα τοῦ Πάνου, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ προφανῶς βγῆκε ἀπὸ τὸ δεξιὸ μέρος τοῦ στόματος τοῦ Πάνου). Ἡ διεύθυνση ὅμως τῆς δολοφονικῆς βολίδας, ὅπως περιέγραψε ὁ Πύρλας, ἦταν συνεπίπεδη (χωρὶς ὑψομετρικὴ διαφορὰ) διαγωνίως ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά.

Ἐπιπλέον, ἂν ἰχνηλατήσουμε σήμερα τὰ τοπωνύμια τοῦ φόνου ὅπως μᾶς τὰ παραδίδει ὁ Ρηγόπουλος (*«πλησίον εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ χειμάρρου, ἐν τῇ στομίῳ αὐτοῦ ὅπισθεν πετρῶν σχηματίζόντων μικρὸν βράχον, ἦσαν οἱ ἐκ Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Κώτζιον Βούλγαρη ἐξεληθόντες»*), καταλήγουμε βέβαια στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸν ἔφιππο Πᾶνο τὸν δολοφόνησαν ἀπὸ τὴν ὁμάδα τοῦ Βούλγαρη, ποὺ ἐνέδρευε στὸν βραχώδη σχηματισμὸ ποὺ ἐντοπίζεται καὶ σήμερα στὶς ὑπώρειες τοῦ ὑψώματος (Εἰκ. 4), σὲ ἰσοῦψές ἐπίπεδο μὲ τὸ κρανίον τοῦ Πάνου (περίπου 2,5 μ.).

Αὐτὰ τὰ συμπεράσματα ἐπιβεβαιώθηκαν ἐμπειρικὰ καὶ ἀπὸ βλητικὲς δοκιμὲς, ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ σημεῖο τῆς δολοφονίας σὲ συνεργασία τοῦ γράφοντος μετὰ τὸν Σκοπευτικὸ Ὅμιλο Παραδοσιακῶν Ὁπλῶν Πατρῶν. Ἀναλυτικότερα, στὴν τοποθεσία «Χίμιζα - Καμίνια» τοῦ χωριοῦ Θάνα πραγματοποιήθηκαν βολὲς μετὰ ὅπλα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὶς θέσεις βολῆς, ποὺ περιγράφει ὁ Ρηγόπουλος ὅτι βρίσκονταν οἱ δύο ἀκροβολιστές, πρὸς ἀκίνητο χάρτινο στόχο διαστάσεων ἐφίππου ἀνδρός, ἥτοι ὕψους περίπου 2,5 μέτρων (Εἰκ. 5).

Ὁ χάρτινος αὐτὸς στόχος τοποθετήθηκε περίπου στὴν ἀρχὴ τῆς χορτολιβαδικῆς ἔκτασης (Εἰκ. 6) ποὺ βάδιζε ὁ ἔφιππος Πᾶνος (*«εἰς τὸ ἐπίπεδον, ἐγκαρσίως τῆς ἀπὸ Τριπόλεως πρὸς τὸ Μπεσίρι ἀγούσης ὁδοῦ παρὰ τὴν ἔξοδον μικροῦ χειμάρρου»*) σύμφωνα μετὰ τὸν Ρηγόπουλο), προκειμένου νὰ αὐξηθοῦν οἱ πιθανότητες κάλυψης τῆς ἐπίμαχης ἀπόστασης βολῆς ἀπὸ τὸ ὠφέλιμο ἢ τὸ δραστικὸ βεληνεκὲς τῶν χρησιμοποιούμενων ὅπλων. Εἶναι αὐταπόδεικτο ὅτι ὅσο περισσότερο ἀπομακρυνόταν ὁ στόχος ἀπὸ ἀρχὴ τῆς χορτολιβαδικῆς ἔκτασης καὶ μεγάλωνε ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ ράχη τοῦ ὑψώματος, ἀπ' ὅπου ὑποτίθεται ὅτι ἐγίνε ἡ δολοφονικὴ βολή, τόσο θὰ μειώνονταν οἱ πιθανότητες κάλυψης τῆς ἀπόστασης αὐτῆς ἀπὸ τὸ ὠφέλιμο ἢ δραστικὸ βεληνεκὲς τῶν χρησιμοποιούμενων ὅπλων, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως τὸ ζητούμενο (παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι σήμερα ἡ *«ἔξοδος μικροῦ χειμάρρου»* ἀνιχνεύεται πέραν τοῦ μέσου καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ὑπόψη χορτολιβαδικῆς ἔκτασης).

Οἱ βολὲς πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ δύο ἐναλλακτικὲς θέσεις βολῆς. Ἡ πρώτη θέση βολῆς (Εἰκ. 7) ἦταν ἀπὸ σημεῖο εὐρισκόμενο λίγο πρὶν τὸ μέσο τοῦ πρानοῦς τοῦ ὑψώματος (περίπου 80 μέτρα ἀπόσταση ἀπὸ τὴν τοπογραφικὴ ὀφρὺ τοῦ ὑψώματος), ἐνῶ ἡ δευτέρα θέση ἦταν κατὰ 30 μέτρα ἐγγύτερα πρὸς τὴν τοπογραφικὴ ὀφρὺ καὶ ψηλότερη ὑψομετρικὰ τῆς προηγούμενης θέσης βολῆς (Εἰκ. 8). Ἡ ἀπόσταση βολῆς ἀπὸ τὸν στόχο δὲν ξεπέρασε τὰ 150 μέτρα καὶ ἦταν ἐντὸς τοῦ βεληνεκοῦς τῶν ὅπλων, ἐνῶ λόγῳ τῆς ἀπόστασης καὶ τῆς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς ἀπὸ τὸν στόχο ἡ σκοπευτικὴ γραμμὴ ἦταν κατὰ 10-20 μοῖρες ψηλότερη τοῦ στόχου.

Οἱ βολὲς πραγματοποιήθηκαν μετὰ δύο τυφέκια Charleville Mod. 1778 τοῦ γαλλικοῦ ναπολεοντείου πεζικοῦ, διαμετρήματος 17,5 mm, πυροδοτούμενα μετὰ πυριτόλιθο. Πραγματοποιήθηκαν διαδοχικὲς βολὲς πρὸς τὸν στόχο, μετὰ φορὰ ἀπὸ τὸ πρανὲς πρὸς τὸ ἐπίπεδο τοῦ στόχου, μετὰ 10 βολίδες ἀνὰ τυφέκιο, ἐνῶ πραγματοποιήθηκαν 4 βολὲς μετὰ βολίδες Cal. 0,45 mm ἀπὸ ραβδωτὸ ἐμπροσθογεμὲς τυφέκιο πυριτολίθου (Εἰκ. 9-10). Κατὰ τὶς βολὲς ἐπικρατοῦσε ἡλιοφάνεια, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν διαυγὴς καὶ ἐπικρατοῦσε ἄπνοια μετὰ στιγμιαῖο ἀσθενῆ πλευρικὸ ΒΑ ἄνεμο. Ἀπὸ τὶς 24 συνολικὰ στοχευμένες βολὲς καὶ παρὰ τὴ σταδιακὰ ἐνισχυμένη γόμωση, μόνο τρεῖς βολὲς πλησίασαν τὸν στόχο καὶ

αὐτὲς χωρὶς συγκέντρωση. Σύμφωνα με τὴν ἔκθεση (Εἰκ. 11) τῶν βλητικῶν δοκιμῶν²¹, τὴν ὁποία ὑπογράφει ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Κωνσταντῖνος Βαγγελάκος καὶ ὁ Γραμματέας Παῦλος Ζαβέρδας: *Πρακτικὰ λοιπὸν ἦταν, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀδύνατον ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπόσταση νὰ ἐπιτευχθεῖ στόχος καὶ μάλιστα κινούμενος, ἀφοῦ κατὰ τὶς ἀφηγήσεις δὲν ἔγινε μπαράζ βολῶν ἀλλὰ μόνον δύο βολές, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ δεύτερη ἐπέτυχε τὸ στόχο της.*

Συμπεράσματα γιὰ τὸν φόνο τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ διασύνδεση τῶν πληροφοριῶν, ποὺ δίνουν οἱ πρωτογενεῖς ἱστορικὲς πηγές τοῦ Θεόδωρου Ρηγόπουλου καὶ τοῦ Ἰωάννη Μακρυγιάννη, ἡ ἱατροδικαστικὴ ἐξέταση τοῦ κρανίου τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Πύρλα, καθὼς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν βλητικῶν δοκιμῶν, ποὺ ἔγιναν στὸ σημεῖο μετ' ὅπλα τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὸν Σκοπευτικὸ Ὅμιλο Παραδοσιακῶν Ὀπλῶν Πατρῶν, ἐκτιμᾶται ὅτι τεκμηριώνεται ἡ ἀναθεώρηση τῆς ἄποψης ὅτι ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης φονεύθηκε τυχαῖα στίς 13 Νοεμβρίου 1824. Ἀντιθέτως, ἐπιτρέπεται βάσιμα ἡ διατύπωση τῆς ἄποψης ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ὀργανωμένο σχέδιο δολοφονίας, μετ' συγκεκριμένους ἠθικοὺς καὶ φυσικοὺς αὐτουργοὺς.

Μεταφερόμαστε τώρα στὴν 22α Ἀπριλίου 1827, στὸ Φάληρο, γιὰ νὰ ἐξετάσουμε τὴ δολοφονία τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη. Στὸ στρατόπεδο τοῦ Φαλήρου εἶχε συγκεντρωθεῖ ἐκείνη τὴ χρονικὴ στιγμή ἡ μεγαλύτερη ἐλληνικὴ στρατιωτικὴ δύναμη κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, περίπου 10.000 ἄνδρες ὑπὸ τὶς διαταγές τοῦ Καραϊσκάκη. Στὴ δύναμη αὐτὴ ὑπαγόταν καὶ ἡ πελοποννησιακὴ δύναμη περίπου 2.000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Νικηταῖ.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἴσως ὑποπτευόμενος ἢ φοβούμενος τὴν πιθανὴ συμφορά, εἶχε ἀποστείλει τὴν 5η Ἀπριλίου 1827 ἐπιστολὴ στὸν Καραϊσκάκη²² ὅπου ἔγραφε: *Πληροφοροῦμαι ἀπὸ διαφόρους ὅτι διὰ νὰ φιλοτι-*

21. Διερευνητικὲς βολές προσομοίωσης γιὰ τὶς συνθήκες δολοφονίας Πάνου Κολοκοτρώνη, Σκοπευτικὸς ὅμιλος Παραδοσιακῶν Ὀπλῶν Πατρῶν, Πάτρα. Τὶς βλητικὲς δοκιμὲς πραγματοποιοῦσαν τὰ μέλη τοῦ Σκοπευτικοῦ Ὁμίλου Παραδοσιακῶν Ὀπλῶν Πατρῶν Κων/νος Φ. Βαγγελάκος, Θεόδωρος Π. Κωτσάκης, Ἀντώνιος Γ. Κωνσταντόπουλος, Τριαντάφυλλος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ἐνῶ μία βολὴ πραγματοποιοῦσε καὶ ὁ Γεώργιος Θ. Πραχαλιᾶς.

22. *Ἀρχεῖον Γεωργίου Καραϊσκάκη (1826-1827)*, Ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τμήματος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ναυτικοῦ δι' ἀνατυπώσεως ἐκ τῶν τευχῶν 44 καὶ 45 (Μαΐου - Αὐγούστου 1924) τῆς «Ναυτικῆς Ἐπιθεωρήσεως», σσ. 103-105, *Ἐπιστολὴ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη μετ' ἡμερομηνία 5 Ἀπριλίου 1827 πρὸς Γεώργιο Καραϊσκάκη*, Ἐν Ἀθήναις, Τύποις Π.Δ. Σακελαρίου 1924.

μας τοὺς στρατιώτας ἐμβαίνεις καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναγκάζονται νὰ ἐμβαίνουν καὶ οἱ λοιποὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ ὁ υἱός σου Γενναῖος. Τοιαύτη φιλοτιμία ἀδελφεὲ δὲν εἶναι καλὴ, διότι ὁ ἀρχηγὸς εὕρισκόμενος ἔξω φυλάττει τοὺς στρατιώτας, ὅταν ὁμως (ὁ Θεὸς μὴ τὸ δόσοι) πάθῃ ὁ ἀρχηγός, χάνεται τὸ Πᾶν. Ἀκολούθησε, σύμφωνα μετὰ τὸν Ρηγόπουλο²³, ἡ ἐπίσκεψις Καραϊσκάκη στὴ σκηνὴ τοῦ Γενναίου, ὅπου τοῦ ζήτησε νὰ μὴν ἐκτίθεται στὴ μάχῃ, γιατί ἐὰν χαθεῖ ...σβῇναι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κολοκοτρώνη μὴ ἔχοντος τούτου ἄλλον υἱόν. Ἐπίσης, ὁ Ρηγόπουλος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὑπῆρχε διάχυτη ἡ φήμῃ ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἤθελε νὰ παντρέψῃ τὴ μία κόρη του μετὰ τὸν Γενναῖο Κολοκοτρώνη. Φήμῃ ἡ ὁποία ἐνισχυόταν καὶ ἀπὸ τὴ διαρκὴ προσφώνηση τοῦ Γενναίου πρὸς τὸν Καραϊσκάκη μετὰ τὴ λέξι «πατέρα»²⁴, ἀφοῦ ὅπως τὸν εἶχε διατάξῃ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης νὰ ἀκούεις τὸν Καραϊσκάκη ὡς ἄλλον πατέρα σου.

Τὸ μεσημέρι τῆς 22ας Ἀπριλίου, ἐντελῶς ἀναίτια καὶ παρὰ τὶς αὐστηρὲς διαταγὰς τοῦ Καραϊσκάκη ξέσπασαν ἀψιμαχίαι στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν χαρακωμάτων. Ὁ Καραϊσκάκης βγήκε ἀμέσως ἀπὸ τὴ σκηνὴ τοῦ καὶ ἵππευσε ἐν σπουδῇ μετὰ μικρὴ δύναμιν πρὸς τὸ σημεῖο τῶν ἀψιμαχιῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν μετατραπῇ σὲ κανονικὴ μάχῃ. Βλέποντας ὁ Κιουταχῆς ὅτι ἐμπλέκεται καὶ ὁ Καραϊσκάκης, ὁ ὁποῖος ἀκολουθοῦμενος ἀπὸ τὸν Γενναῖο καὶ τὸν Νικηταρᾶ εἶχε ἤδη ἀνατρέψῃ τὰ προωθημένα τουρκικὰ χαρακώματα, ἐξαπέλυσε τὸ σύνολο τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξιν οἱ Ἕλληνες τράπηκαν σὲ φυγὴ, ἀφήνοντας οὐσιαστικὰ τὸν Καραϊσκάκη μόνον τοῦ στὸ πεδίο τῆς μάχης μετὰ τὸν Γενναῖο, τὸν Νικηταρᾶ καὶ ἓνα μικρὸ ἔνοπλο τμήμα περίπου 100 ἀνδρῶν, προσπαθώντας νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ὑποχωροῦντες Ἕλληνες. Τὴ στιγμὴ αὐτὴ δέχτηκε τὴ φονικὴ βολὴ χαμηλὰ στὴν κοιλιακὴ χώρα καὶ ἔπεσε ἀπὸ τὸ ἄλογο, ἀλλὰ ἵππευσε ἀμέσως ξανά, καλύπτοντας τὴν ὀπισθοχώρησιν τῶν Ἑλλήνων. Σύμφωνα μετὰ τὸν Δημήτριον Αἰνιᾶνα, στὴ μάχῃ αὐτὴ φονεύθηκαν 20 Ἕλληνες καὶ τραυματίστηκαν 60, ἀνάμεσά τους ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἱππικοῦ Κακλαμάνος ποὺ ἔχασε τὸ χέρι του, ἐνῶ ὁ Νικηταρᾶς τραυματίστηκε στὴν τραχεῖα καὶ γιὰ ἐλάχιστα χιλιοστὰ τὸ τραῦμα δὲν ἦταν μοιραῖο²⁵.

Γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Καραϊσκάκη ἔχει δημοσιευτεῖ τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννου Σταυριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας στὸν θανάσιμον τραυμα-

23. Θεοδώρου Ρηγόπουλου, ὁ.π., σ. 91.

24. Ἀρχεῖον Γεωργίου Καραϊσκάκη (1826-1827), ὁ.π., σσ.79-80, Ἐπιστολὴ Ἰωάννου (Γενναίου) Κολοκοτρώνη μετὰ ἡμερομηνία 6 Μαρτίου 1827 πρὸς Γεώργιον Καραϊσκάκη.

25. Δημήτριου Αἰνιᾶνος, Ἡ βιογραφία τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη ὑπὸ τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέως του. Ἐν Ἀθῆναις 1903.

τισμό τοῦ Καραϊσκάκη, στὸ ὁποῖο ἀναφέρει²⁶: *Τότε εἶδωμεν ἐκπυρσοκρότησιν ὄπλου ἀπὸ τὸν ἡμέτερον στρατόν. Αὐτὸς ἦτο ὁ ἐπικατάρατος δολοφόνος τοῦ Καραϊσκού... Καὶ συνεχίζει λέγοντας: Ὁ τραυματισμὸς τοῦ Καραϊσκού ἐγένετο ὄχι πολὺ μακρὰν ἀπὸ ἐμὲ καὶ τοῦ συντρόφου μου. [...] Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς μάνδρας δὲν ἐξῆλθαν καὶ ὄχι μόνον αὐτὴν τὴν φορὰν ἀλλ' εἰκοσάκις προσβάλαμε τὴν μάνδραν αὐτὴν. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν πάρα πολὺ πλησίον τῆς μάνδρας καὶ ὁ Καραϊσκούς ἦτο ἐδῶθεν τῆς μάνδρας πρὸς Πειραιᾶν. Ὁ Τοῦρκος ποῦ εὐρέθη; Ἡ φήμη ἐκυκλοφόρησεν ἀμέσως διὰ τὴν δολοφονίαν καὶ ἦτο ἀλάνθαστος. Ὁ ἄραψ σεῖζης τοῦ Καραϊσκού, ὅστις παρακολοῦθει τὸν Καραϊσκο, εἶδεν καὶ ὠφεληθεὶς ἀπὸ τὴν περίστασις ἐφιππεύει καὶ λιποταχτεῖ πρὸς τοὺς Τούρκους...*

Συμπεράσματα γιὰ τὶς ὁμοιότητες τῶν δύο φόνων

Οἱ ὁμοιότητες μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη εἶναι ἐμφανεῖς ὡς πρὸς τὸ ἐπιχειρησιακὸ σκέλος. Ὁ Καραϊσκάκης ἐγκαταλείφθηκε μόνος του μετὰ μικρὴ δύναμη στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ βρέθηκε ἀνάμεσα σὲ διασταυρούμενα πυρὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τοῦ δολοφόνου του, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης. Ἐπιπλέον ὅμως δὲν μπορούμε νὰ παραβλέψουμε ὅτι μαζὶ μετὰ τὸν Καραϊσκάκη τὴν ὥρα τοῦ φόνου ἦταν καὶ οἱ δύο σημαντικότεροι ὑποστράτηγοι τῆς Πελοποννήσου, ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικηταρᾶς, υἱὸς καὶ ἀνιψιὸς ἀντίστοιχα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, οἱ ὁποῖοι πολεμοῦσαν πάντα δίπλα του κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴ Ρούμελη. Κατὰ συνέπεια, σὲ περίπτωση ποὺ ὑπῆρχε ὄντως σχέδιο δολοφονίας τοῦ Καραϊσκάκη, δὲν μπορούμε νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα νὰ περιλαμβάνονταν ὡς στόχοι ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Νικηταρᾶς, ὁ ὁποῖος μάλιστα πληγώθηκε στὴν ἴδια μάχη ἀπὸ μία παρ' ὀλίγον φονικὴ βολὴ στὴν τραχεῖα.

Οἱ ὁμοιότητες ὅμως ἐντοπίζονται καὶ στὸ γενικότερο πολιτικὸ πλαίσιο, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐγίναν οἱ δύο φόνοι. Τὸ 1824 ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν ὁ ἀπόλυτος κυρίαρχος σὲ στρατιωτικὸ καὶ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Εἶχε ἐλευθερώσει τὸν Μοριά καὶ εἶχε παντρέψει τὸν ἕνα του γιό, τὸν Πᾶνο, μετὰ τὴν κόρη τῆς Μπουμπουλίνας, σπάζοντας τὸ μέτωπο τῶν караβοκυραίων ποὺ ἦταν πολιτικοὶ του ἀντίπαλοι, ἐνῶ τὸν ἄλλο υἱό του, τὸν Κολλῖνο, τὸν εἶχε ἀρραβωνιάσει μετὰ τὴ μοναχοκόρη τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, τοῦ ἰσχυρότερου πολιτικοῦ καὶ οἰκο-

26. Πᾶνου Σταυριανοῦ, *Πραγματεία τῶν Περιπετειῶν τοῦ βίου μου*. Ἑταιρεία Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, Εἰσαγωγή - Ἔκδοσις - Σχόλια Ἑλένης Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ἀθῆναι 1982. (Στὸ σημεῖο ὅπου περιγράφεται ἡ ταυτότητα τοῦ δολοφόνου τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἠθικῶν ἀντουργῶν, τὸ χειρόγραφο εἶναι τεχνηέντως σχισμένον. Ἡ Ἀγγελομάτη συμπεραίνει «εἶναι κάποιος Σουλιώτης ποὺ πληροφόρηθηκε προφανῶς γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καραϊσκάκη»).

νομικοῦ παράγοντα τοῦ Μοριᾶ. Παράλληλα, ὁ Πᾶνος μετὰ τὴν προσωπικότητά του εἶχε καταφέρει νὰ κερδίσει τὴ συμπάθεια τῶν ἰσχυροτέρων παραγόντων τῆς Ἀχαΐας, τὸν Ζαΐμη καὶ τὸν Λόντο. Κατὰ συνέπεια, ἂν ὁ Κολοκοτρώνης κατὰ τὸ ἔτος 1824 ἦταν ἐμπόδιο στὰ σχέδια τῆς Κυβέρνησης, ὁ μορφωμένος γιός του, ὁ Πᾶνος ἦταν ὁ ἀπόλυτος κίνδυνος γιὰ τὶς μελλοντικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐξοντωθεῖ μετὰ κάθε τρόπο.

Ἀντιστοίχως, τὸ 1827 ἔχει ἐπέλθει ἡ ἀδελφικὴ συμμαχία τῶν δύο Ἀρχιστρατῆγων Μοριᾶ καὶ Ρούμελης, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, οἱ ὁποῖοι μποροῦσαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν πολεμικὴ λύση γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἐλευθερώνοντας καὶ τὸν Μοριᾶ καὶ τὴ Ρούμελη, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ σχέδιο τῶν Μεγάλων Δυνάμεων γιὰ ἀπελευθέρωση μόνο τοῦ Μοριᾶ καὶ τὴ μετατροπὴ του σὲ αὐτόνομη ἡγεμονία. Τὸ κυριότερο ὅμως εἶναι ὅτι οἱ δύο Ἀρχιστράτηγοι μποροῦσαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν πολιτικὴ λύση τοῦ Καποδίστρια καὶ νὰ ἀποτελέσουν τοὺς ἐγγυητὲς τῆς διακυβέρνησής του ἔναντι τῶν πιέσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὀλιγαρχῶν. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας καὶ τὴ φήμη γιὰ ἐπικείμενο γάμο ἀνάμεσα στὸν Γενναῖο Κολοκοτρώνη καὶ τὴ μία κόρη τοῦ Καραϊσκάκη, ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἀπόλυτη ἰσχυροποίησιν τῶν δύο Ἀρχιστρατῆγων ἔναντι τῶν ἀντιπάλων τους, ἀλλὰ καὶ τὴν τραγικὴ ὁμοιότητα μετὰ τὸν γάμο τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη καὶ τῆς κόρης τῆς Μπουμπουλίνας.

Οἱ δύο φόνοι, τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, παρουσιάζουν λοιπὸν ὁμοιότητες τόσο στὸ ἐπιχειρησιακὸ σκέλος ὅσο –κυρίως– στὸ πολιτικὸ πλαίσιο. Εἰδικὰ οἱ ὁμοιότητες στὸ πολιτικὸ πλαίσιο ἐπιτρέπουν τὴ σκέψη γιὰ διασύνδεσίν τους μετὰ τὴ δολοφονία ποὺ ἀκολούθησε ἀργότερα, αὐτὴ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια στὸ Ναύπλιο, καθόσον ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης ἦταν οἱ πολιτικοστρατιωτικοὶ βραχίονες, ποὺ ἐπέβαλαν οὐσιαστικὰ ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Καποδίστρια καὶ ἀναμφισβήτητα θὰ ἦταν οἱ ἐγγυητὲς τῆς διακυβέρνησής του.

SUMMARY

George Th. Prachalias, *A revision of Panos' Kolokotronis murder and the similarities with the assassination of Georgios Karaiskakis.*

The present study attempts to present to the scientific community the results of the comparative study and empirical analysis of the primary sources relating to the murder of Panos Kolokotronis, as well as the results of a ballistic examination carried out at the site of the murder. These results are estimated to lead to a revision of the view that Panos Kolokotronis was accidentally killed on November 13, 1824, and on the contrary, they allow the well-founded hypothesis that it was an organized assassination plan.

The study continues with the presentation of the similarities identified with the assassination of Georgios Karaiskakis in Faliro on April 23, 1827, both as the operational part of the two murders and as to the general political context in which these two murders were committed.

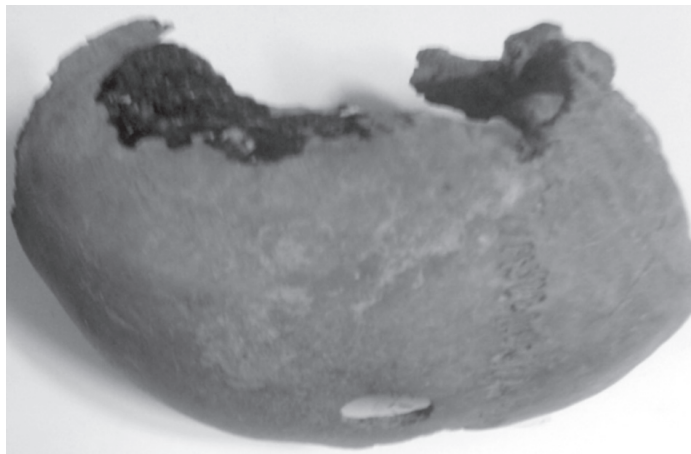
For the sake of scientific honesty, it is particularly emphasized that the conclusions reached by this study are considered by its author to be provisionally correct, as on the one hand the scientific community has not yet taken a position on them and, on the other hand, beyond the objective conclusions, are based on the comparative study of what is known to date from primary sources, archives and historical studies.

Εἰκ. 1. Χάρτης τῆς τοποθεσίας τοῦ ἐπεισοδίου

Εἰκ. 2. Προτομὴ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη στὴ Σουλίμνα

Εικ. 3. Τὸ κρανίῳ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη ὅπως σώζεται σήμερα στὴν Ἱστορικὴ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδας

Εικ. 4. Ὁ βραχῶδης σχηματισμὸς ὅπου ἐκτιμᾶται ὅτι ἐνέδρευε ἡ ὁμάδα τοῦ Βούλγαρη

Εἰκ. 5. Χάρτινος στόχος διαστάσεων ἐφίππου ἀνδρός, ὕψους περίπου 2,5 μέτρων

Εἰκ. 6. Ἡ θέση τοῦ στόχου στὴν ἀρχὴ τῆς χορτολιβαδικῆς ἔκτασης

Εικ. 7. Πρώτη θέση βολῆς, 80 μέτρα ἀπὸ τὴν τοπογραφικὴ ὄφρὺ τοῦ ὑψώματος

Εικ. 8. Δεύτερη θέση βολῆς, 30 μέτρα ἐγγύτερα πρὸς τὴν τοπογραφικὴ ὄφρὺ καὶ ψηλότερη ὑψομετρικὰ τῆς προηγούμενης θέσης βολῆς

Εἰκ. 9. Πῦρ κατὰ στόχου ἀπὸ Θεόδωρο Κ. Κωτσάκη

Εἰκ. 10. Πῦρ κατὰ στόχου ἀπὸ Κων/νο Φ. Βαγγελάκο

ΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΠΛΩΝ
ΠΑΤΡΩΝ

PATRAS
AIMING CLUB
OF TRADITIONAL WEAPONS

Παμπελοποννησιακό Στάδιο Πάτρας · e-mail: zaverdas_p@yahoo.gr

Πάτρα 16.8.20

Αρ. Πρωτ.: 10

Αξιότιμον κ. ΓΕΩΡΓΙΟ ΠΡΑΧΑΛΙΑ

ΘΕΜΑ: Διερευνητικές βολές προσομοίωσης για τις συνθήκες δολοφονίας Πάνου Κολοκοτρώνη.

Στην τοποθεσία «Θάνα» Τριπόλεως και κατόπιν υποδείξεως του χώρου που έγινε η δολοφονία, έγιναν βολές με 2 τυφέκια Charleville Mod. 1778 του γαλλικού ναπολεοντείου πεζικού, διαμετρήματος 17,5 mm, πυροδοτούμενα με πυριτόλιθο. Έγιναν διαδοχικές βολές από απόσταση 150 περίπου μέτρων και με υψομετρική διαφορά 30 μ. περίπου, από επάνω προς τα κάτω.

Ρίχτηκαν 10 βλήματα από το κάθε τυφέκιο, προς ένα στόχο χάρτινο, διαστάσεως περίπου ανδρός. Επίσης 4 βλήματα Cal 0,45 από ραβδωτό εμπροσθογεμές όπλο με πυριτόλιθο.

Εκείνη την ημέρα είχε διαύγεια και άπνοια ή στιγμές-στιγμές ένα ελαφρό πλευρικό άνεμο από αριστερά. Παρ' όλες τις προσπάθειες και την ενισχυμένη σταδιακά γόμωση, τρεις βολές πλησίασαν τον στόχο και αυτές χωρίς συγκέντρωση.

Πρακτικά λοιπόν ήταν κατά την γνώμη μας, αδύνατον από αυτή την απόσταση να επιτευχθεί στόχος, και μάλιστα κινούμενος, αφού κατά τις αφηγήσεις δεν έγινε μπαράζ βολών, αλλά μόνον δύο βολές, εκ των οποίων η δεύτερη επέτυχε το στόχο της.

Με εκτίμηση

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Κων. Βαγγελάκος

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Πάυλος Ζαβέρδας

Εικ. 11. Πόρισμα βλητικών δοκιμών από τὸν Σκοπευτικὸ Ὅμιλο Παραδοσιακῶν Ὁπλῶν Πατρῶν